

20. Федотов А.В. Использование оценочных презумпций в процессе доказывания / А.В. Федотов // Журнал российского права. – 2002. – № 5. – С. 87–96.
21. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44.
22. Черниловский З.М. Презумпции и фикции в истории права / З.М. Черниловский // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – 105 с.
23. Фенич В.П. Доказові презумпції в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. П. Фенич. – К., 2009. – 19 с.
24. Фрейганг И. Английское доказательственное право / И. Фрейганг // Ученые записки МЮИ. – 1939. – Вып. 1. – С. 31–39.

ЛАГУТА В. О.,
аспірант кафедри цивільного процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.9

НАЛЕЖНА ПІДГОТОВКА СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

У статті досліджується стадія досудового розгляду з позиції відповідності стандартам європейського судочинства, зокрема з'ясовується зв'язок і вплив цієї стадії на дотримання розумного строку розгляду справи.

Ключові слова: розумний строк судового розгляду, підготовка справи досудового розгляду, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

В статье исследуется стадия досудебного разбирательства с позиции соответствия стандартам европейского правосудия, в частности выясняется связь и влияние данной стадии на соблюдение разумного срока рассмотрения дела.

Ключевые слова: разумный срок судебного разбирательства, подготовка дела к судебному разбирательству, Европейская конвенция о защите прав человека и основоположных свобод.

The article examines the stage for the trial from the perspective of European standards compliance proceedings, namely communication and influence appears this stage the observance a reasonable time the proceedings.

Key words: reasonable length of proceedings, preparing the case for trial, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Вступ. У процесі реформування судової системи України, удосконалення механізмів здійснення правосуддя, підвищення ефективності й оперативності розгляду справ судами як основного гаранту захисту прав і законних інтересів громадян особливого значення набуває питання вдосконалення підготовки цивільних справ до судового розгляду. Адже в цій частині цивільного процесу закладаються основи для повного та своєчасного розгляду й вирішення цивільних справ. Саме від рівня проведення підготовчих дій по конкретних цивільних справах значною мірою залежить своєчасність вирішення цивільних справ.

Питанням підготовки цивільних справ до судового розгляду завжди приділялась значна увага. Зокрема, їм присвячені дослідження Г.А. Жиліна, Г.О. Світличної, С.А. Ташназарова, В.Ф. Ковша, монографії В.К. Пучинського, П.В. Логінова. Окремі питання, пов'язані з підготовкою цивільних справ до судового розгляду, досліджували у своїх працях Л.Є. Гузь, С.В. Бирдіна, М.Й. Штефан, М.К. Треушніков.

Постановка завдання. Наукова новизна викладених у статті положень зумовлена передусім тим, що, хоча загалом питання підготовки цивільних справ до судового розгляду тією чи іншою мірою були предметом досліджень багатьох науковців, у більшості наукових праць ця стадія розглядається як правовий інститут національного права. Ми пропонуємо поглянути на стадію підготовки справи до судового розгляду з позиції відповідності стандартам європейського судочинства та дослідити зв'язок і вплив цієї стадії на дотримання розумного строку розгляду справи.

Результати дослідження. Положення, яке закріплене в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема право особи на розгляд справи протягом розумного строку, продубльовано в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), у ст. 157 якого зазначено, що справа має бути розглянута протягом розумного строку, але не більше ніж 2 місяці, у виняткових випадках строк може бути подовжений, але не більше ніж на 15 днів.

Стосовно того, який строк варто вважати розумним, а який ні, однозначної думки серед науковців немає. З.І. Цибуленко вважає, що «розумний строк – це об'єктивно необхідний і можливий для виконання ... строк» [1, с. 395]. Л.В. Соцуро зауважує, що «розумним є такий строк, який необхідний для виконання робіт, ... висунення претензій ...» [2, с. 16]. На думку В.І. Ємельянова, «розумний строк – це час, необхідний розумній людині для вчинення дії (здійснення права або виконання обов'язку) в конкретному випадку» [3].

Як зазначає Н.Ю. Сакара, поняття «розумний строк» судового розгляду можна розцінювати як оцінне поняття, яке не надає можливості чітко встановити проміжок часу, протягом якого суд зобов'язаний виконати покладені на нього обов'язки, а цивільний процес як форма здійснення правосуддя в цивільних справах вимагає чіткої регламентації не лише послідовності вчинення процесуальних дій, а й часу їх проведення [4].

У своїй прецедентній практиці Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд, Європейський суд) виходить із того, що розумність тривалості судового провадження необхідно оцінювати у світлі обставин конкретної справи та враховуючи критерії, вироблені Судом. Зокрема, серед критеріїв оцінювання розумності строку судового розгляду, за визначенням Європейського суду з прав людини, є такі: складність справи, поведінка заявника, поведінка державних органів, значущість питання для заявника [5].

Більше того, у справі «Бруган та інші проти Сполученого Королівства», яка розглядалася Європейським судом у 1988 р., правильно підкреслено, що для кожної справи має бути прийнятний строк і було б неприродним установлювати один строк у конкретному часовому вираженні [6].

У Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» 17.10.2014 р. зазначено, що строки, які встановлюються судом (наприклад, строк для усунення недоліків позовної заяви чи апеляційної скарги), повинні відповідати принципу розумності. Визначаючи (на власний розсуд) тривалість цих строків, суду необхідно враховувати принципи диспозитивності й змагальності, граничні строки, установлені законом, для розгляду справи при визначенні строків здійснення конкретних процесуальних дій, складність справи, кількість учасників процесу, можливі труднощі у витребуванні та дослідженні доказів тощо [7]. Однак чому законодавець, залишив поза увагою строки, які встановлені законом? Чи вони не мають відповідати принципу розумності?

Ми погоджуємося з думкою І.В. Воронцової [8] і А.П. Шереметьєва [9], які дійшли висновку, що строки розгляду справи, установлені законом, і розумні строки розгляду справи – це дві різні категорії.

Цей висновок підтверджується й Рішенням Верховного Суду Російської Федерації від 26.05.2014 № АКП14-411, який визнав, що порушення процесуальних строків не означає порушення права на судочинство в розумний термін. Аналогічну позицію висловив Вищий

арбітражний суд Російської Федерації в п. 1 Постанови Пленуму «Щодо процесуальних строків» від 25.12.2013 р. № 99, звернувши увагу на те, що порушення встановлених законодавством Російської Федерації строків розгляду справи саме по собі не свідчить про порушення права на судочинство в розумний строк.

З огляду на вищевикладене, вважаємо розумний строк оцінним поняттям, який визначається в кожній конкретній справі окремо з урахуванням критеріїв вироблених практикою ЄСПЛ та обставин конкретної справи та включає в себе всі процесуальні строки з моменту подання заяви до суду до виконання судового рішення. Тобто, процесуальні строки мають бути визначені так, щоб їхня тривалість надавала можливість здійснення ефективної діяльності (досудового або судового провадження) і сприяла дотриманню й забезпеченню загального розумного строку відповідно до вимог Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, п.1 ст. 6 стосовно захисту права особи на розгляд справи у розумний строк.

Визначившись із поняттям розумного строку, перейдемо до аналізу норм ЦПК України стосовно стадії підготовки справи до судового розгляду й дослідимо безпосередній зв'язок стадії підготовки із дотриманням розумного строку.

Насамперед хотілося б зазначити, що недооцінка, помилки й прорахунки суддів на стадії підготовки справи до судового розгляду від самого початку задають неправильний напрям усього судового розгляду, призводять до численних порушень строків розгляду справи й нерідко є причинами скасування судових рішень. У Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» від 17.10.2014 р. також роз'яснюється, що з метою правильного та своєчасного розгляду цивільних справ, а також з урахуванням завдань попереднього судового засідання, зазначених у ч. 1 ст. 130 ЦПК України, що, по суті, є завданнями з підготовки справи до судового розгляду, судам необхідно дотримуватися строків проведення попереднього судового засідання й виконувати в повному обсязі необхідні для кожної конкретної справи дії, передбачені ч. 6 ст. 130 ЦПК України, якщо спір не врегульовано до судового розгляду. Судді повинні проводити ретельну підготовку справ до судового розгляду, оскільки недоліки та недбалість, допущені на цій стадії, можуть призвести до порушення не лише строків розгляду справ, а й прав учасників судового процесу й ухвалення незаконних і необґрунтованих рішень [10].

Якщо проаналізувати судову практику, то можна побачити, що судді взагалі не дотримуються строків, установлених для здійснення дій, які передбачені главою III ЦПК України. Однак чи є це порушенням строків із вини суддів, чи реальна неможливість виконання поставлених завдань у зазначений строк, треба проаналізувати.

Отже, С.Я. Фурса стверджує, що стадія підготовки справи до судового здійснюється в два етапи: 1) попереднє судове засідання; 2) безпосередня підготовка [11, с. 625].

Попереднє судове засідання є процесуальною формою провадження у справі до судового розгляду. Після впровадження в цивільно-процесуальне законодавство інституту розумного строку було встановлено досить стислі межі строків розгляду цивільних справ. Убачається, що наш законодавець під розумним строком розуміє найкоротший строк, про що свідчать наведені нижче встановлені строки для проведення попереднього судового засідання та здійснення підготовчих дій.

До реформи 2010 р. попереднє судове засідання призначалось і мало бути проведене протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 129 ЦПК України). Щодо призначення справи до розгляду, то, відповідно до ч. 2 ст. 156 ЦПК України, справа мала бути призначена до розгляду не пізніше ніж за 15 днів після закінчення дій щодо підготовки до судового розгляду.

Відповідно до чинного ЦПК України, передбачені такі строки: попереднє судове засідання має бути призначено протягом 10 днів із дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 129 ЦПК України), справа має бути призначена до розгляду не пізніше ніж за 7 днів після закінчення дій щодо підготовки до судового розгляду (ч. 2 ст. 156 ЦПК України).

Тобто, скорочуючи строки для проведення попереднього судового засідання та здійснення підготовчих дій, мабуть, планувалося пришвидшити роботу суддів на стадії підготовки, при цьому не втрачаючи якості роботи, що не завжди можливо.

Однак Я.Х. Беков, аналізуючи проблеми дотримання строків проведення судами підготовчих дій, звернув увагу й на іншу проблему: чим більший установлений строк підготов-

ки, тим довше (а це не завжди означає, що якісніше) суддя буде готуватися до справи. Такий висновок автор зробив, урахувавши практику, а саме: установлений АПК РФ окремих строк для проведення підготовчих дій у 2 місяці, який не входив до загального строку розгляду справи, був надмірним і характеризувався як час «простою» [12, с. 9].

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 129 ЦПК України, попереднє судове засідання має бути проведено протягом 10 днів із моменту відкриття, а призначена до розгляду не пізніше ніж за 7 днів після закінчення дій із підготовки.

Варто звернути увагу, що законодавець установив строк для проведення попереднього судового засідання (ст. 129 ЦПК України), але не встановлював строку підготовки справи до судового розгляду. Убачається, що семиденний строк призначення справи до судового розгляду, передбачений ст. 156 ЦПК України, не стосується випадків, коли справа до попереднього розгляду не призначається, а отже, підготовчі дії у справі не проводяться. Семиденний строк призначення справи до судового розгляду з моменту відкриття провадження не забезпечить своєчасного повідомлення (за 3 доби до дати слухання справи) учасників про дату й місце судового розгляду, не кажучи про повернення до суду відомостей про отримання особами, які беруть участь у справі судової повістки, що, беззаперечно, призведе до відкладення слухання справи.

При цьому необхідно враховувати, що суд вправі відкласти попереднє судове засідання в разі поважної неявки сторони процесу. Не виключається можливість оголошення перерви в проведенні попереднього судового засідання у зв'язку з необхідністю повідомлення чи подання доказів (наприклад, у разі висунення зустрічного позову), для врегулювання спору до судового розгляду, висунення зустрічного позову чи позову третьої особи із самостійними вимогами. Проте як відкладення проведення попереднього судового засідання, так і оголошення в ньому перерви мають здійснюватися в межах встановленого строку його проведення [13]. Однак як можна забезпечити вимогу стосовно дотримання 10-денного строку проведення, на разі невідомо.

Окрім цього, урахувавши, що розумний строк розгляду справи не може бути однако-вим для всіх категорій справ, відповідно, і строк для підготовки справи до судового розгляду має варіюватися залежно від обставин кожної конкретної справи.

Погоджуємося з О.В. Якименко, який зазначає, що встановлення строку підготовки конкретної справи – виключна прерогатива судді, яка має бути виражена в ухвалі про підготовку справи до судового розгляду [14, с. 45].

У ст. 134 АПК РФ зазначено: «Підготовка справи до судового розгляду проводиться в строк, який визначається суддею з урахуванням конкретних обставин справи й необхідності здійснення відповідних процесуальних дій, і завершується проведенням попереднього судового засідання, якщо відповідно до цього Кодексу не буде встановлено інше» [15]. Однак строк на підготовку справи до судового розгляду входить до загального строку розгляду справи, тому не є необмеженим.

Висновки. Урахувавши викладене, необхідно зазначити, що встановлені для стадії підготовки строки не виконуються на практиці з об'єктивних причин і можуть призводити до ситуації, коли поспішна підготовка задля дотримання встановлених строків викликає затримки вже на стадії розгляду справи у вигляді неодноразового відкладення розгляду справи в майбутньому, якого можна було б уникнути, провівши повноцінну підготовку справи до судового розгляду.

На нашу думку, ЦПК України необхідно доповнити статтею під назвою «Строк підготовки справи до судового розгляду», де зазначити таке: «Підготовка справи до судового розгляду проводиться в строк, який визначається суддею з урахуванням конкретних обставин справи й необхідності здійснення відповідних процесуальних дій, і завершується проведенням попереднього судового засідання в разі необхідності його проведення або винесенням ухвали про призначення справи до судового розгляду». Такий строк має входити до загального строку розгляду справи, який, у свою чергу, має бути оптимальним і достатнім для розгляду справи загалом.

Список використаних джерел:

1. Гражданское право России : [учебник] / под ред. З.И. Цыбуленко. – М., 1998. – Ч. 1. – 1998. – 464 с.
2. Соцуру Л.В. Толкование условий договора / Л.В. Соцуру // Арбитражный и гражданский процесс. – 2000. – № 3.

3. Емельянов В.И. Понятие «разумность» в гражданском праве России / В.И. Емельянов // Вестник ВАС РФ. – 2002. – № 10.
4. Сакара Н.Ю. Про правову природу «розумного строку» судового розгляду / Н.Ю. Сакара // Юрист України. – 2014. – № 3. – С. 84–91.
5. *Denmeland v. Germany*, 29 May 1986 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.coe.int>.
6. Справа «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://umdl.info/index.php?id=122589002>.
7. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду від 17.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> п.2.
8. Воронцова И.В. О категории «разумность» в юридической науке и в гражданском процессуальном законодательстве Российской Федерации / И.В. Воронцова // Современное право. – 2009. – № 7. – С. 5.
9. Шереметьев А.П. Количественные и качественные характеристики разумного срока уголовного судопроизводства / А.П. Шереметьев // Общество и право. – 2013. – № 3 (45).
10. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду від 17.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.
11. Цивільний процес України: академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2009. – 625 с.
12. Беков Я.Х. Подготовка дела к судебному разбирательству в гражданском судопроизводстве : [монография] / Я.Х. Беков. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – С. 9.
13. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09>.
14. Якименко О. Підготовка аліментних справ до судового розгляду (судово-теоретичні аспекти) / О. Якименко // Право України. – 1999. – № 8. – С. 41–47
15. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 г. № 95-ФЗ (ред. от 29.06.2015 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/2be19c91230936db8762ef5e96ed90c6d0e81e1d/.

